

PERSPECTIVA

LEGNICKIE STUDIA TEOLÓGICZNO-HISTORYCZNE
Rok XXIII 2024 nr 2 (45) s. 111-119

Ks. SŁAWOMIR STASIAK*

DWA A NAWET TRZY OBLICZA WIARY W LIŚCIE DO RZYMIAN (RZ 3,22.26.30)

TWO OR EVEN THREE FACES OF FAITH
IN THE LETTER TO THE ROMANS (ROMANS 3:22,26,30)

Abstrakt: The article does not claim to provide a comprehensive treatment of the topic of faith in the Letter to the Romans. The author focuses on three passages (Romans 3:22,26,20), in which we find, in a certain sense, three facets of faith in the Letter to the Romans. In all three, we encounter phrases that are difficult to explain: *ek pisteōs* and *dia pisteōs*. Some see these as a *genetivus obiectivus* (objective genitive), while others interpret them as a *genetivus subiectivus* (subjective genitive). However, the question arises: Can we limit ourselves to a discussion about the grammar and syntax of the Letter to the Romans? Did the apostle intentionally leave some ambiguity, some interpretative space in the spiritual dimension? From such an understanding of the phrases *ek pisteōs* and *dia pisteōs*, a triple image of faith emerges in the Letter to the Romans. First, in relation to Jesus Christ, then to Jewish Christians, and finally to Gentile Christians. Especially in Romans 3:22,26, where a broader interpretative space is left, Paul directly introduces the reader into the spiritual realm. *Pistis Christou* can have both a subjective meaning (the faith of Christ) and an objective meaning (our faith), which produces the desired effect of our faith being based on the faith/faithfulness of Christ. In Romans 3:30, we notice that Paul more often uses the phrase *dia tēs pisteōs* in relation to the Gentiles, while *ek pisteōs* refers to both Gentiles and Israelites. Detailed studies raise the question: Did Paul use such precise theological language (which, of course, is possible), or did he perhaps, once again, wish to leave his

---

* Ks. Sławomir Stasiak – kapłan diecezji legnickiej, profesor doktor habilitowany, biblista, rektor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, ORCID: 0000-0002-0949-2043; e-mail: slawomir.stasiak@pwt.wroc.pl.

audience with room for a much broader interpretation of concepts and phrases, beyond mere grammatical and morphological perfection? The author believes that such a possibility, at least theoretically, exists.

Keywords: St. Paul, the Letter to the Romans, the faith of a Christian, the faithfulness of Christ.

Wydaje się, że na temat wiary w Liście do Rzymian napisano już wszystko. Z pewnością jest to niezwykle ważny temat w teologii Pawła. Wystarczy wspomnieć, że apostoł posłużył się terminami *hē pistis* i *pisteuō* w rozdziałach 1., 3., 6., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15. i 16. A zatem zaledwie w trzech rozdziałach terminów tych nie spotykamy. Można więc wnioskować, że materiału dotyczącego wiary w Liście do Rzymian wystarczyłoby na kilka solidnych monografii. Niniejsze opracowanie w żaden sposób nie pretenduje do całościowego opracowania dotyczącego obrazu wiary w tym najważniejszym piśmie doktrynalnym Pawła. Skupiałem się jedynie na trzech tekstach (Rz 3,22.26.20), w których odnajdujemy w zasadzie trzy oblicza wiary w Liście do Rzymian. We wszystkich przypadkach spotykamy trudne do wyjaśnienia sformułowania *ek pisteōs* i *dia pisteōs*. Oczywiście, zagadnienie różniczenia tych zwrotów zostało wielokrotnie omówione przez różnych autorów polskich i zagranicznych. Generalnie rzecz ujmując, egzegeci do dzisiaj są podzieleni na tych, którzy widzą tu *genetivus obiectivus* i tych, którzy uznają, że jest to *genetivus subiectivus*. Ja stawiam sobie inne pytanie: czy możemy zatrzymać się na dyskusji dotyczącej gramatyki i składni pism Pawła? Czy przypadkiem apostoł nie chciał pozostawić pewnej dwuznaczności, przestrzeni interpretacyjnej w wymiarze duchowym? Z takiego rozumienia zwrotów *ek pisteōs* i *dia pisteōs* wyłania się potrójny obraz wiary w Liście do Rzymian. Najpierw w odniesieniu do Jezusa Chrystusa, a następnie do chrześcijan pochodzenia żydowskiego, a wreszcie do chrześcijan pochodzenia pogańskiego.

1. WIARA (W) JEZUSA CHRYSYTA

W Rz 3,21-26 Paweł skupia się na zagadnieniu sprawiedliwości Bożej i cała struktura perykopy jest podporządkowana temu tematowi. Najpierw więc apostoł podaje temat oraz wskazuje na relację sprawiedliwości Bożej do Prawa (w. 21), jej uniwersalne znaczenie i zasięg (w. 22), konieczność (w. 23), darmowość (w. 24a), sposób objawienia się (w. 24b-25a) i cel (w. 25b-26)¹.

¹ Por. S. BIELECKI. *Dar usprawiedliwienia i przyjęcie go według Rz 3,21-26. W: Słowo jest prawdą. Fs. S. Mędala*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2000 s. 35. Jakkolwiek ja sam podaję inny podział perykopy w S. STASIAK. *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. Częstochowa 2020

Charakteryzując sprawiedliwość Bożą, Paweł na początku i na końcu perykopy pisze, co następuje:

sprawiedliwość Boga przez wiarę Jezusa Chrystusa (*dia pisteōs Iēsou Christou*) dla wszystkich wierzących (*eis pantas tous pisteuontas*) (3,22);

aby się okazało, że On jest sprawiedliwy i usprawiedliwia tego, kto wierzy w Jezusa (*dikaionta ton ek pisteōs Iēsou*) (3,26).

Od XIX w. trwa dyskusja nad zwrotami *dia pisteōs Iēsou Christou* i *ek pisteōs Iēsou*. Czy oba należy potraktować jako *genetivus subiectivus* czy też jako *genetivus obiectivus*. W pierwszym przypadku chodziłoby o osobistą wiarę/wierność Jezusa Chrystusa analogiczną do wierności Boga (zob. 1 Kor 1,9; 10,13). W drugim zaś przypadku chodziłoby o wiarę w Jezusa Chrystusa, która ma być znakiem rozpoznawczym chrześcijanina, w przeciwieństwie do uczynków wymaganych przez Prawo.

Większość współczesnych egzegetów jest zdania, że *dia pisteōs Iēsou Christou* to *genetivus obiectivus*². W tym sensie Chrystus jest przedmiotem naszej osobistej wiary, o której tu mowa. Jednak wciąż znacząca jest grupa egzegetów, zwłaszcza anglojęzycznych, którzy są przekonani o tym, że nasz zwrot to *genetivus subiectivus*³. Wówczas, jak zauważyliśmy wyżej, chodziłoby o osobistą wiarę Jezusa Chrystusa. W ten sposób fundamentem tożsamości chrześcijańskiej byłoby postępowanie zgodne ze wzorcem, jakim jest wiara Jezusa Chrystusa w opozycji do pełnienia uczynków wymaganych przez Prawo albo historyczne postępowanie Jezusa Chrystusa, który pozostał wierny Bogu aż do przelania w ofierze swojej krwi⁴. Na potrzeby naszych badań możemy wysnuć wniosek, że raczej chodzi o *genetivus obiectivus*, bowiem ludzie właśnie wiarą reagują na głoszoną im Ewangelię i dzięki niej zyskują usprawiedliwienie⁵. Zastanawia jednak fakt, że Paweł w tak niejednoznaczny sposób pisze na temat wiary chrześcijan, której

---

s. 233-239. Nie to jest jednak dla nas najistotniejsze w podejmowanych analizach na temat zakresu znaczeniowego pojęcia *pistis* w Rz 3.

² Por. O. KUSS. *Der Römerbrief*. T. 1: *Erste Lieferung. Röm 1,1-6,11* (RNT). Regensburg 1963 s. 105; K. ROMANIUK. *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (PŚNT NT). Poznań – Warszawa 1978 s. 117; E. KÄSEMANN. *Commentary on Romans*. Tłum. ang. G.W. Bromiley. London 1980 s. 98; S. WITKOWSKI. *Usprawiedliwiająca sprawiedliwość Boga* (Rz 3,21-26). W: *Verbum caro factum est. Fst T. Jelonek*. Red. R. Bogacz, W. Chrostowski. Warszawa 2007 s. 452-465.

³ Tak uważają m.in.: L. GASTON. *Abraham and the righteousness of God*. „Horizons in Biblical Theology” 2 (1980) s. 39-68; S.K. WILLIAMS. *Egain „Pistis Christou”*. „The Catholic Biblical Quarterly” 49/3 (1987) s. 431-447; S.K. STOWERS. *Ek pisteōs and dia tēs pisteōs in Romans 3:30*. „Journal of Biblical Literature” 108/4 (1989) s. 665-674.

⁴ Por. R. PENNA. *Lettera ai Romani (volume unico)*. Bologna 2010 s. 241-242.

⁵ Por. S. STASIAK. *List do Rzymian* s. 237. Podobnego zdania są autorzy gramatyk i składni języka greckiego, zob. F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF. *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*. Wyd. wł. G. Pisi. Brescia 1997 § 163⁵ s. 235.

fundamentem jest głoszona im Ewangelia, czyli Jezus Chrystus. Czy przypadkiem apostoł celowo nie pozostawił dwuznaczności w zwrocie *dia pisteōs Iēsou Christou*? Wcale zatem nie chodziłoby o określenie za wszelką cenę czy jest to *genetivus obiectivus* czy *subiectivus*. Pawłowi mogło chodzić o to, by pokazać mocny związek pomiędzy niezmiennością Chrystusa, który pozostał wierny Bogu aż do przelania krwi, i niezmiennością Boga, który pozostał wierny złożonym przez siebie obietnicom a wiarą w Ojca i Syna chrześcijanina, który nie tyle winien zachowywać uczynki wymagane przez Prawo, ile pozostawać wiernym Ewangelii, która była mu głoszona.

Zamykając wywód na temat sprawiedliwości Bożej, Paweł ponownie pisze na temat wiary, tym razem jednak używając przyimka *ek*: *ek pisteōs Iēsou* (Rz 3,26). Właśnie dzięki wierze w Chrystusa Bóg pozwala ludzkości mieć udział w sprawiedliwości ukazanej przez śmierć Jezusa Chrystusa. Paweł w bardzo zwięzłych słowach opisuje stan usprawiedliwionego chrześcijanina: *ton ek pisteōs Iēsou* – dosł. „tego, kto przez wiarę [w] Chrystusa”. On właśnie staje się członkiem Chrystusa i żyje nowym życiem w Nim. Sprawiedliwość ta nie jest już prawością osiągniętą dzięki przestrzeganiu przepisów Prawa, lecz dokonuje się *ek pisteōs* (przez wiarę), to znaczy „za pośrednictwem wiary w Jezusa”⁶. Z tych dociekań wynikałoby, że *genetivus: ek pisteōs Iēsou* nie ma charakteru podmiotowego („przez wiarę Jezusa”, jako Jego osobistą cnotę), lecz jest to *genetivus obiectivus*: „przez wiarę w Jezusa”⁷.

Możemy jednak przyjąć również opinię np. S.K. Williamsa, który twierdzi, że kiedy Paweł mówi o *pistis Christou*, ma na myśli tę wiarę, która swój szczególny charakter zawdzięcza absolutnemu zaufaniu i niezachwianemu posłuszeństwu Jezusa, który przez swoje życie i dzieło stworzył nowy sposób egzystencji człowiekiem w świecie. Wiara chrześcijańska jest wiarą w Chrystusa, tą relacją do Boga, której przykładem był Chrystus, tą postawą życiową, którą On urzeczywistnił i która przez to, że żył i umarł, charakteryzuje obecnie osobową egzystencję każdego, kto żyje w Nim. Chrystus nie jest jednak „przedmiotem” takiej wiary, ale raczej jej najwyższym wzorem – a nawet jej twórcą. Co więcej, ponieważ Chrystus jest jedynym nasieniem Abrahama, któremu zostały dane obietnice, jego wiara odgrywa decydującą, a nawet wyjątkową rolę w wypełnieniu zamierzenia Bożego wobec świata. Jednak chociaż wiara chrześcijańska różni się od wiary Chrystusa w tym sensie, w jakim wierzą obecnie inne osoby (a nie Chrystus), jest to ta sama wiara, jeśli chodzi o jej charakter i konsekwencje. Zarówno dla Chrystusa, jak i wierzących wiara jest całkowitym posłuszeństwem opartym na zupełnym poleganiu na Bogu. Zarówno bowiem Chrystusa, jak i wierzącego wiara prowadzi do śmierci, a przez śmierć do nowego stworzenia dzięki życiodajnej mocy Boga. Chrystus

⁶ Por. J.A. FITZMYER. *Lettera ai Romani. Commentario critico-teologico*. Tłum. wł. E. Gatti. Casale Monferrato 1999 s. 423.

⁷ Por. S. STASIAK. *List do Rzymian* s. 248.

w sensie eschatologicznym, uaktualniając tę wiarę i będąc jej wzorem, ukierunkowuje i otwiera wierzącego na Boga. Sprawia, że jego życie staje się przeniknięte zaufaniem i posłuszeństwem, jako realnymi możliwościami w dniach ostatecznych, w czasie pomiędzy Jego zmartwychwstaniem a paruzją. Chrześcijanie to osoby, które wykorzystują tę możliwość, żyjąc „w Chrystusie”, niejako przyłączając się do Niego i przyjmując Jego postawę życiową jako swoją własną – ich życie jest teraz naznaczone wiarą Chrystusa. Wiara w Chrystusa oznacza zatem wiarę, której treść i charakter nadał teraz sam Chrystus⁸.

Na koniec tej części naszych badań pytanie: czy Pawłowi chodziło o to, aby adresaci jego listu skupiali się nad akademickim charakterem składni, jaką się posłużył? Oczywiście, roztrząsanie zagadnienia czy *pistis Christou* to *genetivus obiectivus* czy też *genetivus subiectivus* może być niezwykle pasjonujące, interesujące i wiele wnoszące do badań nad językiem pism Pawła. Wydaje mi się jednak, że apostoł dość często pozostawia adresatów wobec pewnych niedomówień i czyni to celowo, aby otworzyć przestrzeń interpretacji znacznie szerszą niż tylko opartą na gramatyce i składni. Wprowadza w ten sposób czytelnika bezpośrednio w świat głębi ducha. Bowiem *pistis Christou* może mieć zarówno znaczenie subiektywne (wiara Chrystusa), jak i obiektywne (nasza wiara), co daje pożądaną efekt naszej wiary opartej na wierze/wierności Chrystusa.

2. WIARA JAKO KONTINUUM OBIETNIC

W Rz 3,30a Paweł pisze na temat Boga, który usprawiedliwia obrzezanych z wiary (*ho Theos hos dikaiōsei peritomēn ek pisteōs*). Rzecz dotyczy Żydów (*peritomēn*), dla których wiara jest swoistym kontinuum obietnic złożonych patriarchom. Innym *crux interpretum* w tym tekście jest posłużenie się przez Pawła po raz kolejny dwoma zaimkami w odniesieniu do rzeczownika *pistis*. Żydzi dostąpią usprawiedliwienia z wiary (*ek pisteōs*), a poganie przez wiarę (*dia tēs pisteōs*). Oczywiście, oba przyimki mogą mieć w naszym tekście znaczenie synonimiczne⁹, bowiem Paweł nieraz w swoich pismach posługiwał się nimi w takim właśnie znaczeniu (por. 4,11; 5,10; 1 Kor 12,8; 2 Kor 3,11). Zastanawia jednak fakt, że użył dwóch różnych przyimków w odniesieniu do wiary, chcąc wyrazić tę samą do niej relację. Zwrócili na to uwagę już Orygenes i Teodor z Mopsuestii, jak słusznie zauważa S.K. Stowers. Zwraca on nadto uwagę na fakt, że obaj posługując się językiem greckim, mogli mieć większe wyczucie języka niż współcześni egzegeci¹⁰. Jednak jego

⁸ Por. S.K. WILLIAMS. *Egain „Pistis Christou”* s. 446.

⁹ Tak O. KUSS. *Der Römerbrief*. T. 1 s. 178; J.D.G. DUNN. *Romans 1-8* (WBC 38a). T. 1. Dallas 1988 s. 189; A. PITTA. *Lettera ai Romani. Nuova versione, introduzione e commento* (LB.NT). Milano 2001 s. 180.

¹⁰ Por. S.K. STOWERS. *Ek pisteōs and dia tēs pisteōs in Romans 3:30* s. 665-666.

opinia nie skupia się wyłącznie na formach przyimkowych, którymi posłużył się apostoł, lecz na znaczeniu terminu *hē pistis* w Rz 1-3.

Przede wszystkim S.K. Stowers jest przekonany o tym, że wycucie interpretacyjne tak Orygenes, jak i Teodora w odniesieniu do języka w Rz 3,30 w zasadzie było prawidłowe. Jednak to nie dotyczy już znaczenia *hē pistis* i sensu argumentacji Pawła w Rz 3,21-26. Obaj, podobnie jak większość późniejszych komentatorów, przyjęli, że 3,30 dotyczy zbawczej wiary w Chrystusa. Według S.K. Stowersa badania niezbitnie wykazały, że *pistis Iēsou*, użyte w 3,22 i 3,26, oznacza wiarę lub wierność Jezusa Chrystusa, a nie wiarę w Chrystusa. Bowiem w Rz 3,25 mowa jest o „prześlągnięciu przez wierność Jezusa przez przelanie jego krwi”.

Dalej zakłada, że główny nurt argumentacji Pawła w Rz 3-4 jest odmienny niż dotychczas sądzono. Paweł mianowicie nie chce stwierdzić, że grzesznik zostaje zbawiony przez wiarę, a nie przez uczynki, ale że Bóg objawił swoją sprawiedliwość i prawdziwość obietnicy danej Abrahamowi właśnie przez to, że zapewnił narodom pogańskim drogę do usprawiedliwienia¹¹. Do tego zagadnienia wrócimy jeszcze w naszych dalszych badaniach. Teraz jednak warto zwrócić uwagę na fakt, że Paweł posługując się przyimkami *ek* i *dia* odpowiednio do Żydów i pogan, rzeczywiście rozróżnia ich relację do wiary. Dla Żydów, którzy zyskują usprawiedliwienie *ek pisteōs*, wiara jest

[...] continuum, nie tylko ze względu na ten sam monoteizm religijny, lecz także ze względu na udział w błogosławieństwie Bożym i Jego obietnicach, które nigdy nie zostały odwołane¹².

Przyimek *ek* miałby tu więc znaczenie pochodzenia¹³ czy też początków wiary w obietnice dane Abrahamowi, które wciąż obowiązując, są powodem, dla którego chrześcijanie pochodzenia żydowskiego zostali usprawiedliwieni.

3. WIARA JAKO EFEKT ZBAWCZEGO DZIEŁA BOGA

Także w Rz 3,30 Paweł pisze o usprawiedliwieniu pogan przez wiarę (*ho Theos hos dikaiōsei [...] akrobystian dia tēs pisteōs*). Dla chrześcijan pochodzenia pogańskiego wiara jest owocem udziału w zbawczej śmierci Jezusa Chrystusa¹⁴. Jak wspomnieliśmy wyżej, wyrażenia *ek pisteōs* i *dia tēs pisteōs* wielu uważa za synonimiczne. Jednak wydaje się, że obserwacje poczynione przez S.K. Stowersa rzucają nowe

¹¹ Por. *tamże* s. 667.

¹² K. ROMANIUK. *List do Rzymian* s. 122; por. J.A. FITZMYER. *Lettera ai Romani* s. 437; S. STASIAK. *List do Rzymian* s. 256.

¹³ Por. *Słownik grecko-polski*. T. 2. Red. Z. Abramowiczówna. Warszawa 1960 s. 50; R. POPOWSKI. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*. Warszawa 1995 s. 176-177.

¹⁴ Por. K. ROMANIUK. *List do Rzymian* s. 122; J.A. FITZMYER. *Lettera ai Romani* s. 437; S. STASIAK. *List do Rzymian* s. 256.

światło na to zagadnienie. Wskazując na sposób argumentacji Pawła, zauważa, że sformułowanie *dia tēs pisteōs* w Rz 3,30 ma dość specyficzny charakter. Opisuje kluczowy czynnik zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa wobec pogan. Przyimek *dia* posiada tu znaczenie instrumentalne. Szczególne zasługi zbawcze Jezusa stały się narzędziem przebłagania. Paweł oczywiście jest przekonany, że chrześcijanie pochodzenia żydowskiego pozostają w relacji z Jezusem Chrystusem, jednak nie stwierdza, że ich relacja jest taka sama, w jakiej pozostają chrześcijanie pochodzenia pogańskiego. W opinii S.K. Stowersa apostoł w żadnym ze swoich pism nie stwierdza, że Izrael potrzebuje lub już otrzymał przez Jezusa Chrystusa takie samo pojednanie, co poganie¹⁵. Warto za naszym autorem zwrócić uwagę na tekst Rz 4,13, w którym wyrażenie *dia dikaiosynēs pisteōs* zostało przeciwstawione *dia nomou*. Obietnica dana Abrahamowi nie została uzależniona od Prawa, lecz od „sprawiedliwości uzyskanej przez wiarę”. Abraham otrzymał obietnicę, a przymierze z Izraelem zostało ustanowione dzięki jego wierności. Wszyscy kolejni adresaci obietnicy otrzymują błogosławieństwo na podstawie wierności Abrahama, a nie dzięki własnym zasługom¹⁶. Podobnie chrześcijanie zostali usprawiedliwieni nie dzięki przestrzeganiu nakazów Prawa, lecz dzięki wierze Jezusa Chrystusa (*dia tēs pisteōs*)¹⁷.

Zauważmy jeszcze, że wyrażenie *ek pisteōs*, jako bardziej ogólne może odnosić się tak do pogan (tak w Rz 3,26), jak i do Izraelitów (tak w Rz 3,30). Tymczasem zwrot *dia tēs pisteōs* może dotyczyć jedynie pogan, którzy mają udział w usprawiedliwieniu dzięki wierności Jezusa Chrystusa. Nadto przyimek *dia* odnosi się do bardziej konkretnego czynu niż *ek*. Biorąc pod uwagę wypowiedź apostoła w Ga 2,16 i w Ga 3,14, możemy wnioskować, że *dia* wskazuje bezpośrednio na krzyż Jezusa Chrystusa i jego znaczenie dla pogan, podczas gdy *ek pisteōs* ma szersze znaczenie i odnosi się także do postawy Abrahama¹⁸.

ZAKOŃCZENIE

Wydaje się, że apostoł posługując się zwrotami *ek pisteōs* i *dia pisteōs* (Rz 3,22.26), dość często pozostawia adresatów Listu do Rzymian z pewnym niedomówieniem. Czyni to celowo, a może mimowolnie, aby otworzyć przestrzeń interpretacji znacznie szerszą niż tylko opartą na perfekcji gramatycznej i składniowej. Wprowadza w ten sposób czytelnika bezpośrednio w świat duchowy. Bowiem *pistis Christou* może mieć zarówno znaczenie subiektywne (wiara Chrystusa), jak i obiektywne

¹⁵ Por. S.K. STOWERS. *Ek pisteōs and dia tēs pisteōs in Romans 3:30* s. 670.

¹⁶ Por. R.B. HAYS. *Have we found Abraham to be our forefather according to the Flesh?*. „Novum Testamentum” 27/1 (1985) s. 86-87.

¹⁷ Por. S.K. STOWERS. *Ek pisteōs and dia tēs pisteōs in Romans 3:30* s. 670.

¹⁸ Por. *tamże* s. 671-672.

(nasza wiara), co daje pożądaný efekt naszej wiary opartej na wierze/wierności Chrystusa.

Podsumowując nasze poszukiwania w odniesieniu do Rz 3,30, zauważmy, że Paweł częściej posługuje się zwrotem *dia tēs pisteōs* w odniesieniu do pogan, podczas gdy *ek pisteōs* odnosi tak do pogan, jak i do Izraelitów. Wchodząc w bardzo szczegółowe badania, zastanawia pewien fakt czy raczej rodzi się pytanie: czy Paweł posługiwał się tak precyzyjnie teologicznym językiem (co oczywiście jest możliwe), czy też może chciał pozostawić swoim odbiorcom pewną przestrzeń na znacznie szerszą interpretację pojęć i zwrotów niż tylko perfekcja gramatyczna i morfologiczna? Sądzę, że taka możliwość przynajmniej teoretycznie istnieje.

BIBLIOGRAFIA

- BIELECKI S.: *Dar usprawiedliwienia i przyjęcie go według Rz 3,21-26*. W: *Słowo jest prawdą. Fs. S. Mędała*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2000 s. 34-58.
- BLASS F., DEBRUNNER A., REHKOPF F.: *Grammatica del greco del Nuovo Testamento*. Wyd. wł. G. Pisi. Brescia 1997.
- DUNN J.D.G.: *Romans 1-8* (WBC 38a). T. 1. Dallas 1988.
- FITZMYER J.A.: *Lettera ai Romani. Commentario critico-teologico*. Tłum. wł. E. Gatti. Casale Monferrato 1999.
- GASTON L.: *Abraham and the righteousness of God*. „Horizons in Biblical Theology” 2 (1980) s. 39-68.
- HAYS R.B.: *Have we found Abraham to be our forefather according to the Flesh?*. „Novum Testamentum” 27/1 (1985) s. 76-98.
- KÄSEMANN E.: *Commentary on Romans*. Tłum. ang. G.W. Bromiley. London 1980.
- KUSS O., *Der Römerbrief*. T. 1: *Erste Lieferung. Röm 1,1-6,11* (RNT). Regensburg 1963.
- PENNA R.: *Lettera ai Romani (volume unico)*. Bologna 2010.
- PITTA A.: *Lettera ai Romani. Nuova versione, introduzione e commento* (LB.NT). Milano 2001.
- POPOWSKI R.: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*. Warszawa 1995.
- ROMANIUK K.: *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (PŚNT NT). Poznań – Warszawa 1978.
- Słownik grecko-polski*. T. 2. Red. Z. Abramowiczówna. Warszawa 1960.
- STASIAK S.: *List do Rzymian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*. Częstochowa 2020.
- STOWERS S.K.: *Ek pisteōs and dia tēs pisteōs in Romans 3:30*. „Journal of Biblical Literature” 108/4 (1989) s. 665-674.
- WILLIAMS S.K.: *Egain “Pistis Christou”*. „The Catholic Biblical Quarterly” 49/3 (1987) s. 431-447.
- WITKOWSKI S.: *Usprawiedliwiająca sprawiedliwość Boga (Rz 3,21-26)*. W: *Verbum caro factum est. Fst T. Jelonek*. Red. R. Bogacz, W. Chrostowski. Warszawa 2007 s. 452-465.

Streszczenie: Artykuł w żaden sposób nie pretenduje do całościowego opracowania tematu wiary w Liście do Rzymian. Autor skupia się w nim na trzech tekstach (Rz 3,22.26.20), w których odnajdujemy, w pewnym sensie, trzy oblicza wiary w Liście do Rzymian. We wszystkich trzech spotykamy trudne do wyjaśnienia zwroty *ek pisteōs* i *dia pisteōs*. Jedni widzą tu *genetivus obiectivus*, a inni *genetivus subiectivus*. Pojawia się jednak pytanie: czy możemy zatrzymać się na dyskusji dotyczącej gramatyki i składni Listu do Rzymian? Czy apostoł celowo nie pozostawił pewnej dwuznaczności, przestrzeni interpretacyjnej w wymiarze duchowym? Z takiego rozumienia zwrotów *ek pisteōs* i *dia pisteōs* wyłania się potrójny obraz wiary w Liście do Rzymian. Najpierw w odniesieniu do Jezusa Chrystusa, a następnie do chrześcijan pochodzenia żydowskiego, a wreszcie do chrześcijan pochodzenia pogańskiego. Zwłaszcza w Rz 3,22.26, pozostawiając szerszą przestrzeń interpretacyjną, Paweł wprowadza czytelnika bezpośrednio w świat duchowy. Bowiem *pistis Christou* może mieć zarówno znaczenie subiektywne (wiara Chrystusa), jak i obiektywne (nasza wiara), co daje pożądaną efekt naszej wiary opartej na wierze / wierności Chrystusa. W Rz 3,30 zauważmy, że Paweł częściej posługuje się zwrotem *dia tēs pisteōs* w odniesieniu do pogan, podczas gdy *ek pisteōs* odnosi tak do pogan, jak i do Izraelitów. Szczegółowe badania pozwalają postawić pytanie: czy Paweł posługiwał się tak precyzyjnie teologicznym językiem (co oczywiście jest możliwe), czy też może i tym razem chciał pozostawić swoim odbiorcom pewną przestrzeń na znacznie szerszą interpretację pojęć i zwrotów niż tylko perfekcja gramatyczna i morfologiczna? Autor uważa, że taka możliwość przynajmniej teoretycznie istnieje.

Słowa kluczowe: św. Paweł, List do Rzymian, wiara chrześcijanina, wierność Chrystusa.